

УДК:378.147.091.33:37

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Л.О. Нікітченко

У статті йдеться про проблемні методи навчання, які застосовуються в ході вивчення навчальної дисципліни основи педагогічної майстерності. Розкриваються питання, що стосуються організаційних методів професійної підготовки майбутнього вчителя під час вивчення курсу. Описуються прийоми, що використовуються у проблемному навчанні.

Ключові слова: професійна підготовка, проблемне навчання, методи навчання.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА

Л.А. Никитченко

В статье говорится о проблемные методы обучения, применяемые в ходе изучения учебной дисциплины основы педагогического мастерства. Раскрываются вопросы, касающиеся организационных методов профессиональной подготовки будущего учителя при изучении курса. Описываются приемы, используемые в проблемном обучении.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, проблемное обучение, методы обучения.

THE PROBLEMATIC TEACHING METHODS USAGE IN THE LEARNING PROCESS OF THE FUNDAMENTALS OF THE PEDAGOGICAL ART COURSE

L.Nikitchenko

The article describes problematic teaching methods applied in the course of study of the discipline fundamentals of pedagogical skills. Problem situation should be considered to be a mismatch between what is studied and already investigated. When using problem methods of teaching the teacher uses such techniques: creates a problematic situation (raises questions, offers task, an experimental task), will organize collective discussion of possible approaches to solving the problem situation, stimulate hypotheses, similar. Students make assumptions about the ways of solving the problem situation, summarize existing knowledge, identify the causes of phenomena, explain their origins, choose the most rational variant of problem situation solving. The teacher definitely manages this process at all stages, and with the help of questions and prompts. Problematic teaching methods are very effective for distance learning. In this regard it is accepted to speak about the methods of problem teaching material, problem and heuristic conversations, on the application of visual methods of problem-searching about the problem and search for practical research work.

Keywords: Training, problem-based learning, teaching methods.

Сучасна вища освіта вбачає головним своїм завданням збагачення майбутніх фахівців методологією творчого перетворення світу. Процес творчості охоплює насамперед відкриття нового: нових об'єктів, знань, проблем і методів розв'язання цих проблем. У зв'язку з цим, проблемне навчання як творчий процес є процесом розв'язання нетипових науково-навчальних завдань нестандартними методами.

Поняття «проблемне навчання» відкрило нові можливості для теоретичного пояснення шляху активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Проблемне навчання відображається в логіці побудови навчального процесу, у змісті матеріалу, що вивчається, у методах організації навчально-пізнавальної діяльності, у структурі лабораторного чи практичного заняття, у формах контролю викладача за процесом і результатом діяльності студентів. Якщо викладач добре засвоїв зміст і суть теорії організації процесу проблемного навчання, оволодіє формами, методами й технічними засобами

навчання, буде систематично творчо застосовувати засвоєне на практиці, то успіх прийде сам. Хороша дидактична підготовка вчителя сьогодні особливо важлива, оскільки без знання загальної теорії не можна творити, а сам процес викладання – це мистецтво; мистецтво захопити учнів своїм предметом, здивувати вивченим, спонукати до самостійних розумових дій. Серед методів стимулювання навчальної діяльності студентів провідне місце належить проблемно-пошуковим. Методи навчання поділяються на репродуктивні й пошукові здавна. Ще в методиці навчання, яку застосовував Сократ, значна увага приділялася вмінню педагога через постановку навідних запитань керувати мисленням учня таким чином, щоб урешті він самотужки дійшов висновків та узагальнень.

Завданням наших вищих навчальних закладів є формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до рішучих дій та переконань. Найважливіший показник всебічного й гармонійного розвитку особистості – наявність високого рівня розумових здібностей. Якщо навчання веде до розвитку творчих здібностей, то його можна вважати розвивальним навчанням, тобто таким, при якому викладач, спираючись на знання закономірностей розвитку мислення, спеціальними педагогічними засобами веде цілеспрямовану роботу з формування розумових здібностей і пізнавальних потреб своїх студентів у процесі навчання. Більшість сучасних публікацій з теорії навчання пов'язані з ідеєю активізації навчального процесу і навчальної діяльності. Активізацію трактують як ефективне використання тих прийомів і методів навчання, що відомі з традиційної дидактики. Автори говорять про активізацію за допомогою проблемного навчання, розуміючи при цьому створення проблемних ситуацій і постановку пізнавальних завдань. Навчання студентів готовим прийомом розумової діяльності – це шлях досягнення звичайної активності, а не творчої.

Мета активізації шляхом проблемного навчання полягає в тому, щоб зрозуміти рівень засвоєння понять і навчити не окремим розумовим діям у випадковому порядку, що стихійно складається, а системі розумових дій для розв'язання не стереотипних завдань. Ця активність полягає в тому, що студент, аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи, узагальнюючи, конкретизуючи фактичний матеріал, сам отримав з нього нову інформацію. Іншими словами, це розширення поглиблення знань за допомогою раніше засвоєних знань або нове застосування залишкових знань. Нового застосування залишкових знань не може дати ні викладач, ні хтось інший, воно шукається і віднаходиться самим студентом, поставленим у відповідну ситуацію. Це і є пошуковий метод учіння. Розумовий пошук – складний процес, він, як правило, починається з проблемної ситуації та переростає в проблемну задачу.

Психологічно проблемне навчання спрямоване на розвиток мислення, а тому й здійснюється як процес розв'язування задач. Дослідники евристичних способів мислення з питань проблемних ситуацій у навчанні, проблемного навчання довели, що мислення в процесі розв'язання пошукових та дослідницького характеру задач інше, ніж у процесі розв'язання задач стандартного характеру. Суть проблемного навчання полягає у створенні особливих ситуацій у навчальному процесі, у яких учні виявляють суперечності між старим та новим, відомим та невідомим, даною і шуканою величиною, між умовами та вимогою [1; 2]. Саме в таких ситуаціях відбувається складна робота думки. У цьому процесі студент виявляє здивування, формулює гіпотезу, здогадку, приймає рішення, доводить, перевіряє правильність розв'язання, оцінювання вибраних шляхів розв'язання. Таким чином, проблемне навчання розвиває творчі можливості, дослідницьке мислення в студентів.

Але не кожен пошук пов'язаний із виникненням проблеми. Якщо викладач дає завдання студентам, вказавши, як його виконати, то навіть самостійний пошук не буде розв'язанням проблеми. Справжня активізація студентів характеризується самостійним пошуком не загалом, а віднайденням способів розв'язання проблем. Якщо пошук має на меті подолання теоретичної чи практичної навчальної суперечності, він перетворюється на проблемне навчання. Основна відмінність між проблемним і традиційним навчанням вбачається в двох моментах: вони розрізняються за метою і принципами організації педагогічного процесу.

Мета проблемного типу навчання – не тільки засвоєння результатів наукового пізнання, системи знань, але й самого перебігу процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної самодіяльності студентів, розвитку творчих здібностей. Мета традиційного типу навчання – засвоєння результатів наукового пізнання, набуття ним відповідних умінь і навичок. У основі організації викладачем пояснювально-ілюстративного навчання лежить принцип передачі студентам готових висновків науки. У основі організації процесу проблемного навчання лежить принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності студента, тобто принцип відкриття ним висновків науки, способів дії, винаходу нових предметів або способів адаптації знань до практики.

У проблемному навчанні діяльність викладача полягає в тому, щоб він давав у необхідних випадках пояснення змісту найбільш складних понять, систематично створював проблемні ситуації, організовував їх навчально-пізнавальну діяльність, так щоб на основі аналізу фактів студенти самостійно робили висновки й узагальнення, формували за допомогою викладача певні поняття, закони. У результаті в

студентів виробляються навички розумових операцій і дій, перенесення знань на практику.

Однак не слід забувати про те, що проблемні ситуації відіграють суперечливу роль у навчанні, за одних умов вони можуть сприяти виникненню стану емоційного піднесення, активності студента, інтересу до навчання, адекватної оцінки студентом своїх інтелектуальних можливостей, а за інших – провокувати невдоволеність, негативне ставлення до навчання. Часто проблемна ситуація має дезорганізуючий вплив на теоретично непідготовленого студента й навпаки, добре підготовленого студента вона захоплює, активізує та стимулює до пошуку.

Психологічною наукою встановлена певна послідовність етапів продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації: проблемна ситуація – проблема – пошук способів її рішення – розв'язання проблеми. Цикл розумових дій від виникнення проблемної ситуації до розв'язання проблеми має декілька етапів: 1) виникнення проблемної ситуації; 2) усвідомлення суті й постановка проблеми; 3) знаходження способу розв'язання шляхом здогадки або висунення припущень і обґрунтування гіпотези; 4) доведення гіпотези; 5) перевірка правильності розв'язання проблем [4].

Відповідно й лабораторне заняття з курсу основ педагогічної майстерності відповідає описаній вище структурі. Структурними елементами проблемного лабораторного заняття є: а) актуалізація опорних знань студентів; б) засвоєння нових знань і способів дії; в) формування умінь і навичок. Ця структура відображає основні етапи навчання та етапи організації сучасного лабораторного заняття. Оскільки показником проблемного заняття є наявність у його структурі етапів пошукової діяльності, то природно, що вони і представляють внутрішню частину структури проблемного лабораторного заняття: виникнення проблемних ситуацій і постановка проблеми; висунення припущень і обґрунтування гіпотези; доказ гіпотези; перевірка правильності розв'язання проблеми. Структура проблемного заняття є поєднанням зовнішніх і внутрішніх елементів процесу навчання, створює можливість управління самостійною навчальною діяльністю студентів [3].

Під час вивчення курсу основи педагогічної майстерності розумова діяльність студентів стимулюється постановкою проблемних педагогічних завдань. Завдання повинні бути складними настільки, щоб студент не зміг одразу їх розв'язувати, і в той же час посильними для самостійного знаходження відповіді. Проблемне завдання, на відміну від звичайних навчальних завдань, представляє не просто опис деякої ситуації, складових умов завдання і вказівки на невідоме, яке має бути розкрито на підставі цих умов. Процес постановки педагогічних завдань вимагає знання не лише психолого-педагогічних, але й дидактичних правил постановки проблем. Викладач, знаючи рівень підготовки студентів, виходячи із специфіки навчання, може ставити перед ними проблеми, що вже зустрічалися раніше. При цьому він враховує наступне: а) алгоритм раніше розв'язаних проблем можна використовувати при вирішенні нових важких проблемних завдань; б) розв'язання тих, що зустрічалися раніше, але не були вирішені через відсутність достатніх знань студентів з предмета, в) постановка проблеми, що раніше розв'язувалась, фронтально, в іншому формулюванні це забезпечує можливість творчої роботи при повторенні пройденого; г) раніше розв'язані фронтально проблеми можна використовувати для вторинної постановки перед слабшими студентами для самостійного їх розв'язання.

На лабораторних заняттях вище згаданого курсу виникають проблемні ситуації різних типів:

- перший тип: проблемна ситуація виникає за умови, якщо студенти не знають способів розв'язання поставленої задачі, не можуть відповісти на проблемне питання, дати пояснення новому факту в навчанні або життєвій ситуації;

- другий тип: проблемні ситуації виникають при зіткненні студентів з необхідністю використовувати раніше засвоєні знання в нових практичних умовах;

- третій тип: проблемна ситуація легко виникає в тому випадку, якщо є суперечність між теоретично можливим шляхом розв'язання задачі і практичної нездійсненності вибраного способу;

- четвертий тип: проблемна ситуація виникає тоді, коли є суперечність між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання й відсутністю знань для теоретичного обґрунтування його. Для вирішення описаних проблемних ситуацій ми використовуємо такі методи проблемного навчання:

Методи показово-проблемного викладу. Рекомендується використовувати в двох варіантах. Перший варіант – створивши проблемну ситуацію, викладач аналізує фактичний матеріал, робить висновки й узагальнення. Другий варіант – оголошуючи тему, викладач намагається направити студентів на шлях пошуку й відкриття, тобто він ніби створює штучну логіку наукового пошуку шляхом побудови думок і висновків на основі логіки пізнавального процесу. Форма – бесіда, лекція.

Метод діалогічного викладу. Являє собою діалог викладача зі студентами. Викладач у створеній ним проблемній ситуації сам ставить проблему і розв'язує її, але за допомогою студентів, тобто вони активно беруть участь у постановці проблеми, висуненні припущень щодо її розв'язання. Діяльності студентів властиве поєднання репродуктивного й частково-пошукового методів навчання. Основні форми навчання – пошукова бесіда, розповідь.

Метод дослідницьких завдань. Організовується викладачем шляхом постановки перед студентами теоретичних і практичних дослідницьких завдань, що мають високий рівень проблемності. Студент здійснює логічні операції самостійно, розкриваючи суть нового поняття й нового способу дії.

За формою організації дослідницькі роботи можуть бути різноманітні: студентський експеримент, екскурсія, збір фактів, бесіди зі школярами, підготовка доповіді, конструювання й моделювання. Застосування цього методу дозволяє: формувати риси творчої діяльності; організовувати творче засвоєння знань; забезпечувати оволодіння методами наукового пізнання в процесі діяльності; формувати інтерес, потреби в педагогічній діяльності.

Пояснювальний метод складається з системи прийомів, що включають повідомлення й узагальнення викладачем фактів конкретної науки, їхній опис і пояснення. Репродуктивний метод навчання – система таких прийомів, як слухання й осмислення, сприйняття, спостереження, систематизація фактів, розв'язання типових завдань та аналіз. Застосовується для осмислення засвоєного теоретичного матеріалу з предмета. Інструктивний метод викладання: викладач інструктує студентів, що треба робити, і показує, як треба робити. Використовується для організації практичної діяльності студентів. Практичний метод передбачає застосування практичних вправ як основного виду діяльності. Такий метод є поєднанням прийомів обробки навиків практичної діяльності з метою їх удосконалення або видозміни. Пояснювально-спонукальний метод викладання є поєднанням прийомів пояснення й заохочення студентів до самостійних дій пошукового характеру. Навчальний матеріал частково пояснюється викладачем, а частково дається студентам у вигляді проблемних завдань, питань для самостійного засвоєння шляхом відкриття нових знань. Пошуковий метод передбачає активізацію розумових дій з формулювання проблеми й знаходження шляхів її розв'язання.

Таким чином, під час проблемного навчання викладач створює проблемну ситуацію, спрямовує студентів до її розв'язання, організує пошук рішення. Студента ставлять у позицію суб'єкта навчання, відтак у нього утворюються нові знання, він оволодіває новими способами дії. Складність управління проблемним навчанням полягає в тому, що виникнення проблемної ситуації – акт індивідуальний, тому викладачу потрібно використовувати диференційований та індивідуальний підходи до кожного студента. Якщо за традиційного навчання викладач подає теоретичні положення в готовому вигляді, то в проблемному навчанні він підводить студентів до суперечностей, пропонує їм самим знайти шляхи для їх вирішення, зіштовхує суперечності практичної діяльності, викладає різні аспекти аналізу тієї самої проблеми.

Література

1. Лекції з педагогіки вищої школи : Навчальний посібник / Під. ред. В.І. Лозового. – Харків : «ОВС», 2006. – 256 с.
2. Павленко В.В. Методи проблемного навчання / В.В. Павленко // Нові технології навчання: наук. – пед. зб. // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ, 2014. – Вип.81 (спецвипуск). – 84 с. – С. 75-79.
3. Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2004. – 48 с.
4. Снапковська С.В. Проблемне навчання як засіб інтенсифікації педагогічного процесу в системі роботи кафедри педагогіки і психології / С.В. Снапковська. – [Електронний ресурс] / Сайт проекту Інтернет–конференції «Актуальні проблеми медичної освіти». – Режим доступу: <http://vgmu.vitebsk.net/intconf/sect4/10.htm>